

IDEJA MULTIKULTURALIZMA - NOVA SVJETSKA KULTURA

Dželaludin HODŽIĆ

Sažetak

Bez obzira kako pobliže određujemo multikulturalizam, da li kao ideju, koncept ili novu političku teoriju (da navedemo samo neka određenja koja se mogu naći u literaturi) radi se o značajnom diskursu za razumijevanje aktualnih društvenih odnosa. Značaj pojma, odnosno, novi pristupi koji se danas nude pod multikulturalizmom ogledaju se i u temama, pitanjima i dilemama koje nastoji da (re)definiira. U tom smislu, u fokusu multikulturalizma jesu kultura, identitet, pripadanje, pravda, ljudska prava... odreda, dakle, velike i značajne teme čovječanstva. Povijest čovječanstva i društvenih odnosa, svakako, te teme razumije i tretira i prije multikulturalizma. Međutim, događaji i procesi svjetskih razmjera poput postkolonijalizma, reafirmacije nacionalnih manjina, intenzivnih migracija pa do sveprožimajuće globalizacije traže novo preispitivanje i redefiniranje pojmova kulture, identiteta, pripadanja, predstavljanja i konkretne mehanizme koji će omogućiti realizaciju novog koncepta i novih definicija.

Multikulturalnost je povijesna činjenica i nije nova po sebi, nova je njegova istaknutost i globalna dimenzija rasprave koja se vodi s pozicija promoviranja ideje ali i njenog osporavanja.

Ključne riječi: identitet, kultura, kulturno članstvo, manjinska prava, multikulturalizam

*Identitet se ne pregrađuje, on se ne dijeli na
Polovice, ni na trećine, ni na ograđene plaže.*

Maalouf

Pojmovno određenje

Pojam multikulturalizma javlja se u terminologiji društvenih i humanističkih nauka 60-ih godina 20. stoljeća. U određenju sadržaja multikulturalizma značajan izazov predstavlja zbrka koju proizvode različiti pristupi i viđenja pojma i koncepta koji predstavlja ili treba da predstavlja. Različiti pristup zauzimaju, naime, i zagovornici i oponenti kroz cijelu lepezu definicija u kojima se multikulturalizam određuje i pozicionira od ideje, koncepta, programa, političke teorije sve do općeg poziva na dijalog ili multikulturalizma kao perspektive.

Treba svakako napomenuti kako mnoštvo definicija multikulturalizma nije odraz tek neslaganja o imenovanju jednog programa. Naprotiv, jedan od razloga za zbrku oko termina leži upravo u činjenici da različiti autori (ovdje mislimo, naravno, o zagovornicima ideje) u pojmu multikulturalizma nude i podrazumijevaju katkada i znatno različite ideje, teze i programe konkretizacije, na osnovu čega se i govori o tipologiji multikulturalizma¹.

Pored različitih konceptualnih određenja, pri razmatranju pojma multikulturalizma, valja imati na umu kako isti različite konotacije dobiva i stavljanjem u teritorijalni kontekst.

U većoj ili manjoj mjeri, različito se pod multikulturalizmom misli u SAD-u i na Evropskom kontinentu, prvenstveno zemljama zapadne Evrope. Will Kymlicka, jedan od najistaknutijih zastupnika i teoretičara ideje multikulturalizma, posebno naglašava kako se pojam ne može svesti na prostu definiciju i da pojednostavljivanje može značiti samo krivi trag u razumijevanju ukupne ideje i njenih intencija.

Mogli bismo dodati kako ta činjenica, širina i nesvodljivost multikulturalizma na školske definicije, odražava njegovu važnost i širinu u promišljanju savremenih pitanja društvenih odnosa. Kako se to i vidi iz naslova, opredijelili smo se ovdje predstaviti i približiti pojam

¹ Više o tipologiji ili klasifikaciji multikulturalizma u: Mesić, Milan, "Multikulturalizam – društveni i teorijski izazovi", *Školska knjiga*, Zagreb, 2006. godine

multikulturalizma u najširem smislu te ga iz tog razloga u naslovu i kroz dalji tekst određujemo kao ideju.

Liberalna država i kulturni pluralizam

Moderna država, u duhu liberalne teorije u kojoj je utemeljena i iz koje se razvija, svoje mehanizme koristila je dugo s ciljem kulturne homogenizacije, prema kojoj je jedinstvo homogenost, a jednakost uniformnost. Ozbiljenje je to liberalnih načela prema kojima je sloboda individue osnovni kriterij za vrednovanje svih društvenih institucija, samo društvo nije ništa drugo do prosti zbir jedinki, liberalna država je "noćni čuvar" ili država "slijepa za razlike".

Liberalna država treba da djeluje ignorirajući sve razlike među građanima bez obzira radilo se o vjerskim, etničkim, tradicijskim pripadnostima, pa i razlikama u ekonomskom položaju.

Savremena slika svijeta, slika multikulturalnih društava, svjedoči o potrebi redefiniranja klasičnih liberalnih polazišta o individui, društvu, identitetu i državi. Kulturna pluralnost, na koju se referira i iz koje proizlazi ideja multikulturalizma, povlači za sobom, neminovno, mnoga pitanja: Ko sam ja? Ko su Drugi? Kome pripadam ja, a kome Drugi? Može li se potisnuti etnocentričnost i prihvatiti i uvažiti drugog i drugačijeg? (Čačić-Kumpes, 2004) Ovo su, naravno, tek neka pitanja koja se promišljaju u diskursu multikulturalizma, koji razmatra ukupnost manjinskih pitanja, koja uvelike prelaze etničke kriterije diferenciranja.

Problemi suživota različitih identiteta, utemeljenih na vjerskom, kulturnom, tradicionalnom, jezičkom kriteriju, kao i problemi koji proističu iz migracijskih procesa, osvajanja, razvoja države i ljudskih prava, stoljećima su prisutni u društvenim odnosima.

Multikulturalna ideja javlja se, nakon asimilacijskog i diferencijalističkog, kao treći model ili treća opcija u pristupu tim pitanjima, kroz stav da potpuna inkorporacija u društvo ne znači ili ne treba da znači odricanje od vlastite posebnosti, odnosno, bilo koje dimenzije identiteta (Mesić, 2006:37). Drugim riječima, vlastita posebnost i puna participacija u širem društvu ne isključuju jedna drugu.

Multikulturalizam se razvija na tezi da je čovjek ne samo prirodno već i kulturno biće.

Iz perspektive individue to znači da ja ne odlučujem niti mogu odlučivati neopterećen svojim kulturnim članstvima. Moje odluke obojene su, dakle, i mojim etničkim, vjerskim, jezičkim, polnim i svim drugim pripadnostima koja su dio mog ukupnog identiteta. Multikulturalna društva, koja su "preživjela" klasičnu liberalnu teoriju države i društva, nedvosmislen su prilog toj tezi. Može se, svakako, govoriti kako je kulturni pluralizam svojstven upravo zapadnim državama liberalnog tipa. To, međutim, nikako ne umanjuje činjenicu kako se u državama tog tipa ideal univerzalnog građanstva pokušavao ostvariti asimilacijom u dominantnu kulturu. Uostalom, ideja univerzalnog građanstva nije ništa drugo do pokušaj da se obezbijedi zajednički identitet slobodnih pojedinaca liberalne države, kao garant stabilnosti političke zajednice.

Ideja dominantne kulture znači da je individui unaprijed određena dimenzija identiteta, najpogodnija za potpuno učešće u društvenim procesima, odnosno, onaj dio identiteta koji ne kvari sliku univerzalnog građanstva. Drugi identiteti te individue namijenjeni su za privatnu "konzamaciju" (Brčić, 2008).

Šta je onda sa slobodom izbora i konceptom u kojem je izbor moguće mijenjati zarad vlastitog dobra? U kakvoj je poziciji pojedinac koji ne prihvaća ponuđeni okvir dominantne kulture?

Tako shvaćena kultura, kao statičan, homogen sistem vrijednosti postala je, blago rečeno, prevaziđena ali i zloupotrijebljena u kolonijalne svrhe. Ne živimo više (ako smo ikada i živjeli) u svijetu rascjepkanih nacionalnih kultura/država. On se (svijet) danas nadaje kao multikulturalan, u kojem nije moguće povlačiti linije razdvajanja kulturnih entiteta. Na tragu tih promišljanja ideja multikulturalizma na prvo mjesto stavlja zahtjev za redefiniranjem kulture i uvažavanjem značaja kulturnog članstva za upotpunjeni identitet svake individue. To ne znači nejednak odnos ili preferiranje određene kulture. To znači, prema multikulturalistima, da je svačiji izbor jednako važan i da ga je kao takvog potrebno uvažavati.

Kultura od predmeta analize prerasta u glavno kognitivno sredstvo razumijevanja ukupnih društvenih interakcija savremenog svijeta, a to znači i sredstvo spoznaje i razumijevanja sebe i drugoga (Gačanović, 2010).

U tipologiji multikulturalizma značajno mjesto zauzima tzv. liberalni multikulturalizam, koji formulira W. Kymlicka. U njegovom formiranju i artikulaciji posebno kontroverzno stajalište zauzima tezom o multikulturalizmu kao nastavku ili nadgradnji na klasično liberalno naslijeđe. Nije sporno, prema njemu, zadržati izvorni liberalni stav prema fundamentalnim slobodama i ljudskim pravima. Ono što se iz njegove perspektive, međutim, nadaje kao problem jesu očiti i sveprisutni problemi uvjetovani manjinskom pozicijom. Na tom tragu nastoji se senzibilizirati i redefiniirati stav ortodoksnog liberalizma o mogućem utemeljenju grupno manjinskih prava. Drugim riječima, Kymlicka nudi teoriju prema kojoj manjinska prava nisu suprotnost liberalnom viđenju ljudskih prava, odnosno, kako njihovo priznanje ne podrazumijeva podriivanje izvornog liberalnog koncepta. Svoju teoriju izvodi iz slobode izbora u oblikovanju vlastitog života, a kulturno članstvo pruža nam smislene opcije za ostvarenje izvršenog izbora i organizaciju života. Na tome temelji uvjerenje da bi liberalne teorije trebale imati na umu kulturnu pripadnost (Brčić, 2008). U suprotnom, ako manjinske kulture nisu priznate, u smislu političke podrške, te kulture, odnosno, njihovi pripadnici nemaju jednaku mogućnost integracija u društvene odnose i procese. Tu dolazimo do paradoksa demokracije i načela jednakosti, koji čine da su neki ipak "jednakiji" od drugih.

U tom smislu, multikulturalizam je poziv na novi pristup i priznavanje manjinskih kultura kako bi se izjednačile početne pozicije i postigla suštinska jednakost šansi, a to znači i da smo korak bliže ostvarenju pravde i pravednijih odnosa, kojih nema bez dobra drugoga (Platon, "Država", navedeno prema: Barčić, 2008). Uvažavanje razlika bit je jednakosti, a grupno-diferencirana prava naprosto su potreba kako bi se te razlike i normativno uvažile, odnosno, zaštitile. Multikulturalizam je napor za dalji razvoj liberalne teorije pravednosti i postaje opasno nastaviti ga, kao takvog, previđati (Šarčević, 2003:582). Uz globalizaciju, multikulturalizam danas predstavlja neizbježan diskurs razumijevanja savremenog društva, noseći u sebi i naznake nove sinkretističke svjetske kulture (Mesić, 2006).

LITERATURA:

Brčić, Marita, 2008.: "Kulturni pluralizam i pravednost u recepciji Willa Kymlicke", *Filozofska istraživanja*, (28) 1: 49-61

Čačić-Kumpes, Jadranka, 2004.: "Politika reguliranja kulturne i etničke raznolikosti: o pojmovima i njihovoj upotrebi", *Migracijske i etničke teme*, (20) 2-3: 143-159

Gaćanović, Iva, 2010.: "Kultura i identitet kao politički neizbežni koncepti: Preludijum za prilagođavanje antropološke debate o multikulturalizmu političkoj realnosti, *Čemu*" (9) 18-19: 230-251

Kymlicka, Will, 2003.: "Multikulturalno građanstvo – Liberalna teorija manjinskih prava", Naklada *Jesenski i Turk*, Zagreb

Mesić, Milan, 2006.: "Multikulturalizam – društveni i teorijski izazovi", *Školska knjiga*, Zagreb

Šarčević, Abdulah, 2003.: "Politička filozofija i multikulturalni svijet...", *Svjatlost*, Sarajevo

Summary

THE IDEA OF MULTICULTURALISM – NEW CULTURE
OF THE WORLD

Dželaludin Hodžić

Regardless of the manner in which we closely determine multiculturalism, like an idea or a concept or as a new political theory (to name only a few that can be found in contemporary writings) one thing is certain – it is an important discourse in a way of understanding contemporary social relations. The significance of the term, or rather the significance of the new approaches to multiculturalism that are offered today, reflects in the very topics, issues and dilemmas that it is attempting to (re) define. In this regard, in the focus of multiculturalism are: culture, identity, sense of belonging, justice, human rights – or we might say, all of the essential and crucial issues of humanity. The history of humanity and social relations, has of course dealt with these issues prior to the multiculturalism. However, the evens and processes of a world wide range like post colonialism, reaffirmation of minorities, intensified migrations and of course globalisation demand new considerations and redefining of the terms: culture, identity, sense of belonging and also defined mechanisms that would provide new concepts and new definitions.

Multiculturalism is a historical fact and it is not new in itself, what is new is its global dimension and the frequency of discussions about it that are led both in its favour and against it.

Key terms: identity, culture, cultural belonging, minority rights, multiculturalism

الموجز

فكرة التعددية الثقافية – ثقافة عالمية جديدة

جلال الدين هوجيتش

بغض النظر عن تعريفنا التفصيلي للتعددية الثقافية. باعتبارها فكرة أو تصورا أو نظرية سياسية جديدة (بأن نذكر بعضا من التعريفات المذكورة في المراجع). فإن الأمر يتعلق بخطاب مهم لفهم العلاقات الاجتماعية الراهنة. إن أهمية المفهوم. بل الأساليب الجديدة التي تقدم اليوم تحت التعددية الثقافية. تتجلى في المواضيع والمسائل والمعضلات التي نحاول أن (تعيد) تعريفها. وفي هذا المفهوم. فإن التعددية الثقافية تركز على الثقافة والهوية والانتماء والعدالة وحقوق الإنسان ... على حد سواء. أي المواضيع الكبيرة والمهمة للبشرية. إن تاريخ البشرية. ومعها العلاقات الاجتماعية. يفهم تلك المواضيع ويعالجها قبل التعددية الثقافية. بيد أن أحداثا وسيروا عالمية الأبعاد. مثل فترة ما بعد الاستعمار. وإنعاش الأقليات القومية والهجرات المكثفة. وانتهاء بالعولمة التي تغلغلت في كل شيء. تتطلب من جديد إعادة النظر وإعادة تعريف مفاهيم الثقافة والهوية والانتماء والتمثيل والآليات المحددة التي ستمكن من تنفيذ تصور جديد وتعريفات جديدة.

إن التعددية الثقافية حقيقة تاريخية. وهي ليست جديدة بذاتها. بل الجديد هو بروزها الجديد والبعد العالمي لمناقشتها التي تدار من موقع تعزيز الفكرة والتشكيك بها على حد سواء.

المفاهيم الرئيسية: الهوية. الثقافة. العضوية الثقافية. حقوق الأقليات. التعددية الثقافية.